

# VIII · Romerrigets undergang

Årsagerne til det vestlige romerriges opløsning og forklaringen på, at den østlige del af riget overlevede længe endnu, har optaget mennesker lige siden oldtiden. At dette engang så mægtige rige, der har afsat så mange håndgribelige, sproglige og kulturelle spor, gik under, har ustandseligt krævet og fået nye forklaringer. Vestrigets undergang har været fremholdt som et spejl for samtiden i den hensigt at advare mod konsekvenserne af den aktuelle udvikling. Alt efter tidens forhold og forfatterens holdning er der blevet lagt vægt på forskellige sider af udviklingen i Romerriget som årsager til rigets opløsning.

Kristne forfattere i det 4. og 5. århundrede e.Kr. opfattede barbarernes fremtrængen og rigets opløsning som Guds straf for kristenforfølgelserne (jfr. Lactantius ovenfor). Konstantin I så de som Guds redskab, der sørgede for, at de kristne fik oprejsning, og at hedningene blev underkastet retfærdige plager som gengæld for de kristnes lidelser.

Omvendt finder hedenske forfattere, at netop kristendommens udbredelse og anerkendelse var årsag til alle ulykkerne. Opløsningen af de nedarvede kulter og traditioner måtte føre til rigets opløsning som straf for ugudelighed.

I middelalderen var der ikke nogen klar bevidsthed om et brud, fordi Romerriget fortsat eksisterede i øst. De germanske konger i vest hyldede formelt kejseren i Byzans (Konstantinopel) som den lovlige overherre,

og senere levendegjorde både Karl den Store (768-814 e.Kr.) og de senere tysk-romerske kejsere den romerske kejsermagt.

I renæssancen i 14 og 1500-tallet blev den klassiske oldtid genopdaget og anvendt som forbillede af den nye borgerstand. Den klassiske litteratur og de antikke ruiner blev en rig inspirationskilde for forfattere og kunstnere. Her fandt de en kultur, der helt adskilte sig fra den feudale middelalderkultur, som herskede omkring dem. Den antikke kultur blev et ammunitionslager i opgøret med de rådende magtforhold og tilstande. Renæssancehumanisterne taler om Romerrigets nedgang efter kejserdømmets indførelse. Kejserdømmet ophævede efter deres opfatelse den borgerlige frihed og undergravede dermed den tapperhed, der sammen med heldet havde skabt romerrigets storhed. Man optog oldtidens forestilling om, at historiske udviklingsforløb til stadighed gentages og gennemløber de samme stadier fra styrke og friskhed over sløvhed til undergang og tilbage igen. Roms fald bliver således et advarende eksempel på konsekvenserne af den politiske sløvhed og dekadence, renæssanceforfatterne så omkring sig.

Under enevælden i 16 og 1700-tallet blev den romerske republik på lignende måde holdt frem som et politisk ideal af enevældens modstandere, der ikke åbent kunne kritisere kongemagten. Men ved at kaste skylden for Roms fald på den romerske enevælde

langede de i virkeligheden ud efter enevælden hos dem selv.

Oplysningstidens rationalister i slutningen af 1700-tallet forklarede med englænderen Edward Gibbon i spidsen Romerrigets undergang med, at kristendommen undergravede det romerske samfund indefra med sin særlige moral og overtro. Derved blev det muligt for barbarerne udefra at opløse riget. For oplysningsteoretikerne gjaldt det om at befri mennesket fra vrangforestillinger, der byggede på religion og fordomme.

De sidste hundrede år har i særlig grad været præget af hurtige og omfattende ændringer politisk, socialt og kulturelt. Denne uro har medført et stærkt behov for at finde forklaringer på udviklingens årsager og retning. Udforskningen af Romerrigets undergang har som følge heraf fået fornyet aktualitet, og de mest forskelligartede forslag til forklaring af sammenbruddet er blevet fremsat.

Under indtryk af darwinismens arvelighedslove blev den teori fremsat kort før 1900, at undergangen skyldtes en udryddelse af det romerske aristokrati, de bedste, i de mange indre og ydre krige og i kampene mellem senat og kejser.

En forklaring, som allerede den romerske forfatter Juvenal fremsat, blev bl.a. taget op af nazisterne i Tyskland. Den gik ud på, at der foregik en udbredt raceblanding i romerriget. Derved skete der en forringelse af romernes arvelige egenskaber. De havde derfor ingen chance mod de racere germanere. Nazisternes krav om beskyttelse af racens renhed fandt heri et skræmmende eksempel.

Den moderne massekulturs fremvækst har på samme måde givet anledning til en tolkning af romerrigets skæbne. Sammenbruddet skulle ifølge denne teori være et resultat af, at den romerske kultur blev udbredt til stadig større folkemasser, der ikke havde forudsætninger for at forstå den, men som forfladigede og forvanskede den.

Reaktionerne på 1. verdenskrig blev på den ene side en kulturpessimisme, der atter fremdrog den gamle forestilling om kulturernes kredsløb. Tyskeren Spengler udgav lige efter krigen værket »Vesterlandets under-

gang«, hvori han hævdede, at den vestlige kultur var på vej mod undergang efter at have udtømt sine kræfter. Sådan var det gået alle kulturer, også den romerske. På den anden side gav den russiske revolution og kejserdømmets fald både her, i Tyskland og i Østrig-Ungarn anledning til at interessere sig for de politiske systemer og kræfter. En forklaring på Romerrigets sammenbrud gik således ud på, at det skyldtes en manglende evne til at udvikle et repræsentativt system og herved inddrage befolkningen i styret. Den gamle tanke om, at riget var gået under, fordi friheden var blevet knust i det romerske kejserdømmes tvangssystem, dukkede atter op. En russisk historiker, Rostowzeff, der selv var flygtet fra revolutionen i 1917, mente, at kriserne i Romerriget skyldtes klassekampe mellem byernes mellemklasse og bønderne på landet.

Marxisterne forklarer undergangen med, at slaveøkonomien var en hindring for udnyttelse af ny teknik og for økonomisk fremgang. Modsætningen mellem ejendomsforhold og produktionsteknik blev for stor. I sammenhæng med barbarangrebene brød klassekampen, der også kan spores tidligere, ud i lys lue og gjorde det af med den romerske stat og slaveholdersamfundet. Herefter udvikles en ny samfundstype, det feudale samfund, der bygger på godser og fæsteforhold.

Udviklingen af de moderne samfund efter 1. verdenskrig har medført en stigende interesse for statsfinanser og økonomiske forhold i det hele taget. Romerrigets undergang forklares med, at statens finanser som følge af skatteflugt og inflation ikke tillod et effektivt forsvar mod germanerne. Nogle forklaringer fremhæver, at den økonomiske blomstring i de første århundreder af kejsertiden afløstes af tilbagegang i rigets centrale områder, dels på grund af statens krav og dels på grund af, at den tidligere vareeksport herfra til provinserne i periferien i stigende grad blev erstattet af lokal egenproduktion af de samme varer. Disse forhold førte til en indskrænkning i samhandelen. Samtidig var handelsbalancen over for Øst- og Sydøstasien konstant negativ: luksusimporten herfra (silke, krydderier, ædelsten m.v.) måtte betales med sølv.

Dette dræn på ædelmetal anføres som en vigtig årsag til den galopperende inflation i senkejsertiden.

Andre forklaringer drejer sig om udviklingen i de indre økonomiske forhold. De peger på, at naturaløkonomi og selvforsyning afløste den tidligere pengeøkonomi og dermed fjernede grundlaget for den antikke bykultur. Godsernes slavedrift med henblik på produktion af varer til salg i byerne blev på grundlag af svigtende slavetilførsler, da erobringskrigen fra det andet århundrede e.Kr. ophørte, i stigende grad afløst af en feudal produktionsform. Dette betød, at det produktionsoverskud, som slaverne tidligere frembragte, nu blev forbrugt på godset. I samme grad som naturaløkonomi og selvforsyning bredte sig, svandt grundlaget for den antikke bys eksistens: lednedsmiddeltilførsler, pengeøkonomi og varehandel. Og samtidig fjernes også grundlaget for en effektiv statsmagt over det vidtstrakte rige.

Også de nationale bevægelser i vort århundrede har givet stof til årsagsforklaringer. Man har således fremhævet, at Romerriget rummede et meget stort antal etniske og kulturelle minoriteter. I disse befolkningsgrupper var der jævnlig gæring og direkte modstand mod romervældet. I sidste ende var disse nationale modsætningsforhold en medvirkende og måske udslagsgivende faktor i opløsningen af staten.

Alle de nævnte nyere forklaringer har lagt vægt på indre faktorer i Romerriget, når de skal forklare dets fald. Tanken om, at det var rent ydre forhold, der gjorde sig gældende, er på ny blevet fremsat efter Den anden Verdenskrig. Ifølge denne teori får barbarerne skylden for den romerske civilisations undergang.

Men i stedet for at forsøge at forklare Romerrigets fald og dermed acceptere den opfattelse, at der var tale om et brud på udviklingen, har flere historikere i de senere år fremhævet den stærke kulturelle og institutionelle tradition, der videreføres af folkevandringsrigerne. For de brede masser, hævder de, skete der ikke nogen mærkbar ændring som følge af de nye statsdannelser. Disse historikere lægger med andre ord vægt på kon-

tinuiteten og afviser al tale om brug og undergang som overdramatisering.

At Det østromerske Rige overlevede Vestrigets sammenbrud har ikke påkaldt sig den samme store interesse. En nyere forklaring går ud på, at Østriget udgjorde den rigeste del af riget. Da storgodser ikke var så almindelige her som i Vestriget, kunne administrationen af Det østromerske Rige blive mere effektiv og en større del af rigets ressourcer gå til centralregeringens behov uden de samme katastrofale konsekvenser som i Vestriget. Hertil kommer, at Østrigets grænser mod de nordfrakommende folkevandringsskarer var kortere end Vestrigets, at angrebene i særlig grad blev rettet mod det svagere Vestrige, at Konstantinopel ved sin placering var næsten uindtagelig, og at de geografiske forhold iøvrigt gjorde Østrigets centrale og rigeste dele mere utilgængelige fra nord.

En nøjere datering af Det vestromerske Riges fald er der heller ikke enighed om. Den forklaring på sammenbruddets årsager og den opfattelse af, hvad Romerriget var, som forfatteren har, har ført til meget forskellige forslag. Da overgangen fra oldtid til middelalder almindeligvis gøres afhængig af Romerrigets fald, spiller det også en rolle, hvilke hovedtræk, forfatteren mener, er karakteristiske for middelalderen og hvornår, han mener, at de er udviklet så langt, at det er urimeligt at tale om oldtid længere. Undergangen dateres således til Diocletians magtovertagelse i 284 e.Kr., til 324, hvor Konstantin, der accepterede kristendommen, bliver enehersker, til rigets deling i 395 e.Kr., til den sidste vestromerske kejsers afsættelse i 476 e.Kr. eller til arabernes fremtrængen i 600-tallet, hvorved Romerrigets livsvigtige kommunikationsforbindelser over Middelhavet blev sønderbrudt.

### Ledespørgsmål til Romerrigets undergang

1. Af hvilke grunde har Romerrigets undergang til alle tider virket interessant?
2. Hvorfor ændres forklaringerne på Romerrigets fald stadig?
3. Hvornår faldt Romerriget?
4. Hvilke forklaringer gives der i teksten på, at Det østromerske Rige fortsat bestod?

### Ledespørgsmål til historiografi

1. Hvorfor kan vi ikke genskabe et sandt billede af fortiden?
2. Hvilken opfattelse af historieskrivningen kommer til udtryk i teksten? Er du enig?

## Historiografi

Som det fremgår af det foregående, er vores opfattelse af fortiden ikke alene afhængig af de kilder, der står til vores rådighed, men også af vores evne til at tolke dem og sætte dem ind i en sammenhæng. Både vores kendskab til materialet og vores værdiforestillinger kommer til at spille en stor rolle for den opfattelse, vi får eller videregiver. Det vil således være komplet utænkeligt at genskabe fortiden eller at give et objektivt billede af den. Men vi kan ved til stadighed at arbejde med fortidige perioder og problemer korrigere åbenlyse misforståelser og derved få et mere sandfærdigt grundlag for vores opfattelse. Samtidig kan vi bestræbe os på at reducere forudfattede meninger, men helt lader det sig ikke gøre.

En meget væsentlig og måske den væsentligste grund til at beskæftige sig med fortiden er at forsøge at forklare den verden, vi lever i nu og vores placering i den. Det er ikke og kan aldrig blive afgørende, at vi har et sandt billede af fortiden. Dog skal vores billede selvfølgelig helst være så sandfærdigt som muligt. Det vigtigste er den stadi-ge beskæftigelse med og omtolkning af historien i lyset af nye situationer og erfaringer, der får os til at se og forstå nye sammenhænge og problemer. Historieskrivning bliver således snarere humanistisk end objektiv videnskab. Historieskrivning, der helt afviser videnskabelig metode, kan også have stor værdi.

Historieskrivningens historie (historiografien) afspejler disse forhold. Det samme stof behandles igen og igen med vidt forskellige resultater alt efter historieskriverens placering geografisk, kronologisk, politisk og socialt.

Opfattelsen af Romerriget og dets undergang giver, som det fremgår af det forrige afsnit, glimrende eksempler herpå.